

اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری در دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران

لیدا کاکیا¹

1- پژوهشگر ارشد مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، کارشناس ارشد تعلیم و تربیت تطبیقی و بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی

یافته / دوره دوازدهم / شماره 3 / پاییز 89 / مسلسل 45

چکیده

دریافت مقاله: 89/2/12 ، پذیرش مقاله: 89/5/21

* **مقدمه:** ترکیب سنی جمعیت کشور، اولویت بخشی به راهبردهای پیشگیرانه اعتیاد به مواد مخدر را آشکار می‌سازد. هدف پژوهش، بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری دانش‌آموزان دختر در مقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران است.

* **مواد و روش‌ها:** برای جمع‌آوری اطلاعات تحقیق، در مرحله پیش‌آزمون 300 دانش‌آموز دختر و از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب گردیدند. سپس در مرحله پس‌آزمون در هر یک از دو گروه کنترل و آزمایشی، 15 دانش‌آموز شرکت و به منظور جمع‌آوری داده‌ها از آزمون 4 مستقل برای تعیین معناداری تفاوت میانگین‌ها استفاده گردید.

* **یافته‌ها:** تحلیل داده‌ها بیانگر تفاوت معنی‌دار بین نتایج آزمون‌ها در دو گروه کنترل و آزمایشی بود و نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتیادپذیری، آمادگی به اعتیاد و کاهش اعتراف به آن در نوجوانان می‌شود.

* **بحث و نتیجه‌گیری:** برگزاری دوره‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی برای مبارزه با گرایش نوجوانان به مصرف مواد مخدر باید مطمئن نظر گروه‌های مرجع همچون مشاوران، مربیان مدارس و برنامه‌ریزان اجتماعی قرار گیرد. بعلاوه این روش می‌تواند به منزله رهیافتی مقابله‌ای در آموزش نوجوانان مورد استفاده قرار گیرد.

* **واژه‌های کلیدی:** مهارت‌های اجتماعی، اثربخشی، اعتیاد، دانش‌آموزان دختر

آدرس مکاتبه: تهران، خیابان سپهبد قمری، نبش کوچه ملک الکلامی، پلاک 131، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

پست الکترونیک: lida.kakia@yahoo.com

مقدمه

یکی از معروف‌ترین آنها، کاربست آموزش مهارت‌های اجتماعی برای کاهش اعتیادپذیری در نوجوانان است (13).

آموزش مهارت‌های اجتماعی تجهیز فرد به روش‌هایی است که بتواند در میان جمع از حقوق خود دفاع نموده و از تأثیرات سوء برخی از الگوهای نقش در امان باشد. از طریق این آموزش‌ها فرد می‌تواند ضمن برقراری روابط سالم و دوستانه با همسالان، خود را در جمع مطرح نموده و نیاز به احترام را برآورده نماید (۱۴، ۱۵).

در ایران تحقیقات متعددی نیز نشان داده‌اند که برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند در تغییر نگرش و بالارفتن آگاهی آزمودنی‌ها نسبت به عوارض سوء مصرف مواد مخدر تأثیر بگذارد (16-19).

هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری دانش‌آموزان دختر در مقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران است.

مواد و روش‌ها

روش مطالعه حاضر از نوع نیمه (شبه) آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با دو گروه کنترل و آزمایشی است. متغیر مستقل، آموزش مهارت‌های اجتماعی و متغیر وابسته اعتیادپذیری و جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران (47 مرکز) در سال تحصیلی 86-87 در مناطق نوزده گانه بوده است. روش نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای و بدین نحو بود که از بین مناطق نوزده گانه آموزشی، مناطق 4، 6، 7 و 11 انتخاب و سپس از بین مناطق چهارگانه به صورت تصادفی، منطقه 6 انتخاب گردید (20).

در مرحله دوم دو مرکز پیش‌دانشگاهی دخترانه در این منطقه به صورت تصادفی ساده انتخاب و پرسشنامه‌های

پژوهش‌های بین‌المللی و ملی ضمن اثبات سیر صعودی ابتلاء به مصرف مواد مخدر و بویژه مصرف سیگار در بین نوجوانان و جوانان، بر این نکته تأکید می‌کنند که انگیزه مصرف مواد مخدر از پیروی از عضو معتاد خانواده به سوی نقش گروه همسالان دچار تغییر الگو شده است (7-1).

از سوی دیگر روند صعودی گرایش دختران به مصرف مواد مخدری همچون سیگار و الکل در سال‌های اخیر، توجه ویژه محققان و سازمان‌های بهداشتی را به "عامل جنسیت" و نقش گروه همسالان معطوف نموده است (۸، ۹).

در واقع عامل جنسیت اشاره به گرایش بیشتر دختران به مصرف مواد مخدری همچون سیگار و تمایل کمتر آنان به ترک آن نسبت به پسران دارد، در حالی که یافته‌های پزشکی حاکی از آن است که پیامد‌های منفی مصرف مواد مخدر برای زنان بیشتر از مردان است (ابتلاء بیشتر زنان معتاد به سرطان ریه و کبد) (10).

از سوی دیگر تحقیقات مرتبط با شیوع اعتیاد در بین زنان و دختران نشان می‌دهند که رابطه ناگسستگی بین خشونت‌های خانوادگی، سوء استفاده جنسی در دوره کودکی، افسردگی و اضطراب، احساس بی‌کفایتی، و عدم اعتماد به نفس در این گروه اجتماعی با گرایش به اعتیاد وجود دارد (۱۱، ۱۲).

به هر حال پیامدهای منفی و فراوان اعتیاد دختران - به عنوان مادران آینده جامعه - بر بهداشت جسمانی و روانی خانواده و نقش گروه همسالان در گرایش به مصرف مواد مخدر همچون سیگار، ضرورت مبارزه و انتخاب برنامه‌های مناسب آموزشی جهت پیشگیری و ابتلاء آنان را بیش از پیش آشکار می‌سازد. در سال‌های اخیر رویکردها و تکنیک‌های جدیدی برای پیشگیری از ابتلاء به مصرف مواد مخدر مطرح شده‌اند که

یافته‌ها

جدول شماره (1) نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات اعتیادپذیری گروه آزمایش (17/07) و گروه گواه (24/04) تفاوت بسیار زیادی وجود دارد. هم‌چنین نتایج آزمون آماری t-test نشان می‌دهد که مقدار t به دست آمده ($t=18/67$) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ‌تر است، و مقدار معنی‌داری بدست آمده ($p=0/001$) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر پیشگیری از اعتیادپذیری در دانش‌آموزان دختر گروه آزمایش نسبت به گروه گواه موثر بوده است. هم‌چنین نمرات آمادگی به اعتیاد بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون دو گروه آزمایش و گواه نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات آمادگی به اعتیاد گروه آزمایش (10/73) و تفاضل نمرات آمادگی به اعتیاد گروه گواه (19/07) تفاوت بسیار زیادی وجود دارد. علاوه بر این، نتایج آزمون آماری t-test معناداری تفاوت مذکور را نشان می‌دهد به نحوی که مقدار t به دست آمده (14/883) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ‌تر است، هم‌چنانکه مقدار معنی‌داری بدست آمده ($p=0/001$) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می‌توان گفت به علت تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی، تفاوت معنی‌داری بین دو گروه دانش‌آموزان دختر از نظر آمادگی اعتیاد وجود می‌آید. هم‌چنین، یافته‌های جدول نیز نشان‌دهنده تفاضل میانگین نمرات اعتراف به اعتیاد گروه آزمایش (3/07) و گروه گواه (9/00) است. مقدار t به دست آمده (12/42) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ‌تر و مقدار معنی‌داری بدست آمده ($p=0/001$) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می‌توان گفت به علت تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی، تفاوت معنی‌داری بین دو گروه دانش‌آموزان دختر از نظر اعتراف به اعتیاد به وجود می‌آید.

مهارت‌های اجتماعی و سنجش اعتیادپذیری (پیش‌آزمون) بر روی 300 دانش‌آموز رشته‌های مختلف تحصیلی اجرا و پس از نمره‌گذاری تعداد 15 نفر از دانش‌آموزان هر مرکز که نمرات پایین‌تر از میانگین در آزمون مهارت‌های اجتماعی و نمرات بالاتر از میانگین در آزمون اعتیادپذیری کسب نموده بودند، انتخاب شدند (در مجموع 30 نفر و در دو گروه 15 نفری کنترل و آزمایش). سپس گروه آزمایش به مدت 10 هفته در طی 10 جلسه 60 دقیقه‌ای، تحت آموزش قرار گرفت. روش اجرا بدین نحو بود که نخست پرسش‌نامه‌ها توسط دو گروه تکمیل (پیش‌آزمون) و سپس بعد از ارائه موارد آموزشی به گروه آزمایشی، نتایج حاصله از پاسخگویی دو گروه به پرسشنامه‌ها (پس‌آزمون) جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ایران پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی هنجاریابی و دارای مقدار 0/85 بوده است (21).

هم‌چنین از آزمون بارلت در سطح کمتر از 0/0001 معناداری استفاده و نمرات هنجار شده t و Z محاسبه شد. نتایج حاصله نشان می‌دهد ابزار تحقیق از روایی سازه و پیش‌بین خوبی برخوردار است. همسانی درونی با روش آلفای کراباخ در تحقیق حاضر در عامل آغازگری و خانمه 0/84 در عامل تقویت 0/87 در عامل ابراز وجود 0/80 و در عامل جهت‌دهی 0/87 می‌باشد. پرسشنامه اعتیادپذیری از سه خرده‌مقیاس آمادگی اعتیاد، اعتراف به اعتیاد و تمایل به مصرف مواد مخدر تشکیل و برای سنجش اعتبار آن از آزمون کودر-ریچاردسون استفاده و در سه مقیاس آن به ترتیب 0/55، 0/55 و 0/54 است. هم‌چنین برای مقایسه نمرات اعتیادپذیری از نرم‌افزار SPSS10 مورد استفاده قرار گرفت.

جدول (1): نمرات میانگین و انحراف استاندارد اعتیادپذیری، آمادگی به اعتیاد و اعتراف به اعتیاد دو گروه آزمایش و گواه

گروه آزمودنی	گواه	آزمایش
نمرات اعتیادپذیری	24/04 ± 2/26	17/07 ± 5/23
نمرات آمادگی به اعتیاد	19/07 ± 1/33	10/73 ± 2/576
نمرات اعتراف به اعتیاد	9/00 ± 1/254	3/07 ± 0/961

بحث و نتیجه گیری

یکی از راهبردهای مهم تربیتی - آموزشی برای پیشگیری از اعتیاد، آموزش مهارت‌های اجتماعی به افرادی است که بیشتر از سایر گروه‌ها در معرض خطر ابتلاء به سوء استفاده از مواد مخدر هستند. در پژوهش حاضر نیز اثر این راهبرد آموزشی بر گروهی از دختران مقطع پیش دانشگاهی شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت. در مورد فرضیه اصلی پژوهش، با توجه به داده‌های جدول 1 مشاهده می‌گردد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتیادپذیری نوجوانان دختر می‌شود که این یافته را می‌توان موید پژوهش‌های مستعلمی (18)، بوتین و همکاران (22) و اصغر نژاد (23) دانست. هم‌چنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که مقیاس آمادگی به اعتیاد - به عنوان شاخصی از عوامل شخصیتی همبسته با اختلال‌های اعتیادی - بعد از ارائه آموزش مهارت‌های اجتماعی نسبت به گروه کنترل کاهش یافته است و بین میانگین تفاضل نمرات آمادگی به اعتیاد در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت بسیار زیادی دیده می‌شود که این امر توسط پژوهش‌های قبلی نیز تایید شده است (24، 25). علاوه بر این یافته‌های پژوهش حاضر مشخص می‌سازد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتراف به اعتیاد در بین

دانش‌آموزان دختر شده است. این یافته با پژوهش‌های گوتلیب و همکاران (26) و طارمیان (6) همخوانی دارد. لذا با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر پیشنهاد می‌گردد که برنامه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی در برنامه ریزی آموزشی دوره‌های تحصیلی راهنمایی و متوسطه مورد توجه قرارگیرد. هم‌چنین با توجه به گستردگی اثرات منفی گرایش به اعتیاد در دختران، سه پیشنهاد زیر ارائه می‌گردد:

- 1- افزایش برنامه‌های پیشگیری جنسیت محور برای آگاه سازی دختران نسبت به پیامدهای سوء مصرف مواد مخدر
  - 2- افزایش برنامه‌های حمایتی از دختران در خانواده و سایر نهادهای اجتماعی جهت پیشگیری از وقایع زمینه ساز گرایش به مواد مخدر همچون خشونت‌های خانوادگی - اجتماعی
  - 3- افزایش برنامه‌های آموزشی مبتنی بر بهره‌گیری از تجربیات زنان و دختران معتاد در جهت پیشگیری ابتلاء به مواد مخدر در دختران در معرض خطر
- از جمله محدودیت‌های این مطالعه می‌توان به فاصله زمانی اندک سه ماهه بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون و محدود بودن جامعه آماری به دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی اشاره نمود.

سپاسگزاری

نویسندگان لازم می‌دانند از کلیه مدیران، دبیران و دانش‌آموزان منطقه 6 آموزش و پرورش شهر تهران که امکان انجام این پژوهش را با همکاری‌های بیدریغ خود فراهم ساختند، سپاسگزاری نمایند.

References

1. Conrad K M, Flay B R, Hill D. Why children start smoking cigarettes: predictors of onset. *British Journal of Addiction*, 1992; 87: 1711-24.
2. Minagawa K, While D, Charlton A. Smoking and self-perception in secondary school students, *Tobacco Control*, 1993; 2: 215-21.
3. Charlton A. Smoking cessation in schools and colleges. *Journal of Smoking-Related Disorders*; 1995; 5: 289-94.
4. Charlton A. Children and smoking: the family circle. *British Medical Bulletin*, 1996; 52: 90-107.
5. Loud M L. Sad or bad: young people's perceptions of peer groups and smoking. *Health Education Research*; 1997; 12: 1-14.
6. Taremiyan F. A survey on effectiveness of life skills training for prevention of substance abuse among students, Teheran: Deputy of Research, Prevention of Substance Abuse Office, 2001: 34-56. (In Persian)
7. Ziaadini H, Kheradmand A, Nakhaee N, Taherzadeh H. The prevalence of cigarette smoking and relevant factors among school students in South of Iran. *The Journal of Fundamentals of Mental Health*, 2008; 10 (3): 239-245.
8. Black D, Tobler N, Sciacca J. Peer helping/involvement: An efficacious way to meet the challenge of reducing alcohol, tobacco, and other drug use among youth. *Journal of School Health*, 1998; 68: 87-93.
9. Health Canada. Stop smoking before it starts: An information kit for community organizations working with adolescent girls. [Cited 2008 July 14], Available from WWW.hc-sc.gc.ca/hl-vs/pubs/tobac/ssbs-peda/gs-pc-eng.php.
10. Women's Health Contribution Program. Girls, women, substance use and addiction, Bureau of Women's Health and Gender Analysis, Health Canada, [Cited 2005 June 23], Available from WWW.cewh-cesf.ca/PDF/bcewh/policyBCCEWH.pdf
11. Dansky B S, Saladin M E, Brady K T, Kilpatrick D G, Resnik H S. Prevalence of victimization and post traumatic stress disorder among women with substance use disorders: Comparison telephone and in-person assessment samples, *The International Journal of Addictions*. 1995; 30(9): 1079-1099.
12. Millstein R A. Gender and drug abuse research. *The Journal of Gender-Specific Medicine*, 1998; 1(3):44-47.
13. Page R M, Ihasz F, Simonek J, Klarova R, Hantiu I. Cigarette smoking, friendship factors, and social norm perceptions among Central and Eastern European High School students, *Journal of Drug Education*; 2006; 36(3): 213 – 231.
14. Herbert J D, Gaudiano B A, Rheingold A A, Myers V H, Dalrymple K, Nolan E M. Social skills training augment the effectiveness of cognitive behavioral group therapy for social anxiety disorder. *Behavior Therapy*, 2005; 36:125–138.
15. Kopelowicz A, Liberman R P, Zarate R. Recent advances in social skills training for schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 2006; 32 [Cited 2007 Feb 1], Available

- from <http://schizophreniabulletin.oxfordjournals.org/misc/terms.shtml>.
16. Ghaderi Dehkordi S. A survey on effectiveness of an educational plan for prevention of substance abuse among pupils of middle schools of Sharekord City. M.A. Dissertation, Isfahan: Islamic Azad University of Khorasghan, 2000:201-54. (In Persian)
  17. Baghari M. Role of life skills training on science and attitude and self esteem of students. A.M Dissertation, Tehran: University of Tehran, College of psychology and educational sciences, 2002:158-87. (In Persian)
  18. Mostalami F. A survey on effectiveness of social skills training on self confidence among blind girls of Tehran Narjes secondary school. M.A. Dissertation. Tehran: University of Al Zahra, College of psychology and educational sciences, 2002:101-19. (In Persian)
  19. Rahmati A. Effects of coping skills training with use of collective approach on pupils attitudes about substance abuse, PhD Thesis, Tehran: University of Allameh Tabatabaee, College of psychology and educational sciences, 2004:281-289. (In Persian)
  20. Delavar A. Research methodology in psychology and educational sciences. first ed. Tehran: Payam Noor University, 1992; 55-87. (In Persian)
  21. Abbasi H. Norming of social skills questionnaire on secondary schools students of Tehran city. M.A. Dissertation, Tehran: University of Allameh Tabatabaee, College of psychology and educational sciences, 2002:121-23. (In Persian)
  22. Botvin G, Baker E, Filazzola A, Botvin E. A cognitive- behavioral approach to substance abuse prevention: a one year follow up. *Addictive Behaviors*, 1990; 15: 47- 68.
  23. Asgharnejad A. Training of social skills for prevention of substance abuse. Proceeding of the second Seminar on prevention of substance abuse among students; 2001; Oct 12-14, Tehran: Ministry of Education: Institute of Educational Planning. (In Persian)
  24. Pentz M A, Trebow E A, Hansen W B, Mackinnon D P, Dwyer J H, Johnson C A, Flay B R, Daniels S, Cormack C. Effects of program implementation on adolescent drug use behavior: *Evaluation Review*, 1990; 14(3): 264-289.
  25. MacKinnon D P, Johnson C A, Pentz M A, Dwyer J H. Mediating mechanisms in a school-based drug prevention program: First-year effects of the Midwestern Prevention Project. *Health Psychology*, 1991; 10(3): 164-172.
  26. Gottlieb J D, Pryzgod J, Neal A, Schulberg D. Generalization of skills through the addition of individualized coaching: Development and evaluation of a social skills training program in a rural setting, *Cognitive and Behavioral Practice*, . 2005; 12(3): 324-337.